

Profesor Stanisław Kiełbasiński

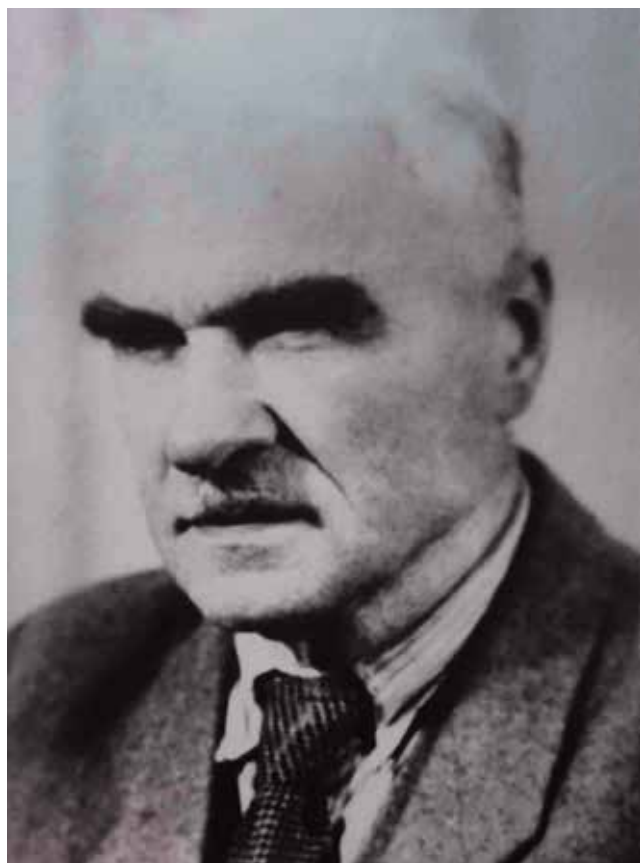
współtwórca Wydziału Chemicznego Politechniki Łódzkiej

– wspomnienia

19 maja 2016 roku minęła 61 rocznica śmierci prof. Stanisława Kiełbasińskiego, jednego ze współtwórców Wydziału Chemicznego Politechniki Łódzkiej, znanego i cenionego naukowca o szerokich zainteresowaniach i osiągnięciach naukowych, od syntezy specjalistycznych leków – arsenopochodnych benzenu, do fizykochemii i technologii polimerów, a zwłaszcza fizykochemii i technologii elastomerów.

Stanisław Kiełbasiński urodził się 26 września 1882 roku w Tuszynie, mieście założonym na prawie magdeburskim w 1416 roku (akt lokacyjny króla Władysława Jagiełły, osada istniała od 1223 r.), zdegradowanym ukazem cara z 19 maja 1870 r. do rangi osady, w gminie Górki. Prawa miejskie odzyskał Tuszyn dopiero 13 lipca 1924 r. Rzemieślniczo-rolnicza rodzina Kiełbasińskich jest jedną z najstarszych w tym mieście, a związane z nią wzmianki archiwalne sięgają 1794 r. Rodzice Profesora, małżonkowie Szymon i Maria *de domo* Busiakiewicz, doczekali się liczного potomstwa, z którego tylko trzy córki: Józefa, Bronisława i Anna oraz czterech synów: Antoni, Jan Józef, Władysław i najmłodszy syn Stanisław, dożyło dorosłego wieku. Synowie i córki otrzymali staranne wykształcenie, na co ich rodzice łożyli stosowne środki materialne. Majster Szymon Kiełbasiński prowadził ceniony warsztat ślusarsko-kowalski, a także, poczynając od 1870 r., był wielokrotnie wybierany na Starszego Cechu Zgromadzenia Rzemieślników Tuszyna.

Stanisław Kiełbasiński, najmłodszy syn, miał znaczące osiągnięcia naukowe, dzięki wyniesionej z rodzinnego domu atmosferze życzliwości, pracowitości, sumiennosci i rzetelności, połączonych w późniejszych latach nauki, studiów, pracy zawodowej i naukowej z samodzielnością, zaradnością i odpowiedzialnością. Podczas nauki w gimnazjum klasycznym w Łodzi (obecnie LO przy ul. Sienkiewicza 46) udzielał korepetycji synom właścicieli domu, w którym mieszkał na stacji. Już wtedy był zainteresowany naukami matematyczno-fizycznymi, a zwłaszcza chemią. W 1903 r. rozpoczął studia na kierunku chemicznym Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Berlińskiego, przerwane w latach 1907-1908 ze względu na trudną sytuację materialną. Po podjęciu

pracy zarobkowej w Zakładach Chemicznych w Częstochowie i zgromadzeniu koniecznych zasobów finansowych kontynuował studia ukończone w 1910 r. Od 1910 r. pracował jako prywatny asystent prof. Paula Friedländera na Politechnice w Darmstadt, a w 1911 r., po obronie pracy doktorskiej wykonanej pod kierownictwem prof. P. Friedländera, uzyskał stopień doktora filozofii na Uniwersytecie Wiedeńskim. W 1913 r. wrócił na krótko do kraju, co było związane z brakiem warunków sprzyjających wówczas karierze naukowej Polaków w Niemczech. W tymże roku, za namową krewnego, wyjeżdża z żoną Ireną do Moskwy, podejmując pracę w kierowanym przez prof. I. I. Ostromyslenskiego laboratorium fabryki gumy „Bogatyń”. Celem prowadzonych tam prac było opracowanie syntezy butadienu z alkoholu etylowego i polimeryzacji butadienu jako metody wytwarzania syntetycznego kauczuku. Prace te były traktowane jako strategiczne. W 1914 r. wytworzono pierwsze próbki syntetycznego kauczuku butadienowego, co spotkało się z szerokim uznaniem środowiska chemików oraz przyznaniem prof. I. I. Ostromyslenskiemu wielkiej nagrody

Fot. 1. Tablica pamiątkowa, której autorem jest łódzki rzeźbiarz prof. Kazimierz Karpiński (fot. L. Sieroń)

Ministerstwa Finansów za najlepszy projekt wykorzystania etanolu. Projekt uruchomienia wytwarzania syntetycznego kauczuku butadienowego nie doczekał się jednak realizacji w warunkach wojennych. W okresie I wojny światowej dr S. Kiełbasiński pracował w Zakładach „RUSSKO-KRASKA”, ulepszając syntezę leku Salwarsan, a następnie, w wyniku wprowadzenia udoskonaleń, oryginalną, opatentowaną w kilku krajach (USA i Niemcy w 1929 roku, a następnie we Francji, Anglii, Polsce i Związku Radzieckim) metodę syntezy nietoksycznego preparatu arsenobenzenowego typu Neosalwarsan, wdrażając ją do produkcji.

Prace w dziedzinie syntezy butadienu i kauczuku kontynuowano dopiero po Rewolucji Październikowej, w kierowanym przez Niego laboratorium badawczym w Moskwie. Ze względu na strategiczny charakter tych prac dr S. Kiełbasiński uzyskał zgodę na powrót do kraju dopiero w 1920 r., po wyjeździe I. I. Ostromyslenskiego na stałe do USA i rozwiązaniu laboratorium. Wyniki prowadzonych w tym laboratorium prac przedstawił dr S. Kiełbasiński na I Zjeździe Chemików Polskich w 1923 r.

Po powrocie do kraju dr S. Kiełbasiński podejmuje pracę w Zakładach Przemysłu Chemicznego „BORUTA” w Zgierzu, uruchamiając tam oraz w kilku mniejszych wytwórniach w Warszawie, wytwarzanie nietoksycznych preparatów arsenobenzenowych, w tym Neosalutanu. Prace te spotkały się z szerokim uznaniem, czego dowodem jest m.in. zaproszenie Jego przez rząd Chile do Santiago de Chile w 1929 r. i zorganizowanie tam, we współpracy z Instituto Bacteriologico de Chile, produkcji preparatów arsenobenzenowych. Podczas powrotu z Chile *via* Ocean Spokojny

dotarł On do Archipelagu Indonezyjskiego, zapoznając się na wyspie Jawa z plantacjami kauczuku naturalnego, a to ze względu na wzrost Jego zainteresowań kauczukiem. Jednym z owoców tej wizyty był wygłoszony przez Niego odczyt „*O otrzymywaniu kauczuku na plantacjach holenderskich i angielskich południowo-wschodniej Azji*”, zaprezentowany w 1930 r. na zjeździe Polskiego Towarzystwa Chemicznego.

Pod koniec 1925 r. dr S. Kiełbasiński przyjął propozycję Ministerstwa Spraw Wojskowych oraz Ministerstwa Przemysłu i Handlu pokierowania pracami w dziedzinie syntezy butadienu z etanolu i wytwarzania syntetycznego kauczuku, prowadzone w skromnym, wyposażonym ze środków Ministerstwa Spraw Wojskowych, laboratorium w Państwowym Zakładzie Higieny w Warszawie, potem w pustych pomieszczeniach Wojskowego Instytutu Przeciwwgazowego. Wyniki tych badań były prezentowane podczas II Zjazdu Chemików Polskich w 1929 r. Niezależnie od późniejszych zawirowań organizacyjno-kompetencyjnych, wyniki tych oraz kolejnych prac prowadzonych w Chemicznym Instytucie Badawczym w Warszawie, w dziale produkcji wojskowej, pod kierownictwem inż. Wacława Szukiewicza, ale bez udziału dr S. Kiełbasińskiego, doprowadziły do zaprojektowania, wybudowania i uruchomienia we wrześniu 1938 r. w Pustyni koło Dębicy Zakładów Chemicznych, wytwarzających butadien wg licencji i tajnego patentu Chemicznego Instytutu Badawczego oraz syntetyczny kauczuk butadienowy o nazwie **KER**. Nazwę tę zaproponował inż. Kazimierz Cybulski (od: **K**auczuk **E**rytrenowy; erytren to ówczesna nazwa butadienu). Roczna zdolność produkcyjna wynosiła < 300 t., zatem tylko 2 – 3 % ówczesnego zapotrzebowania polskiego przemysłu gumowego na kauczuk. Wytworzony, do wybuchu wojny w 1939 r., KER (ok. 250 ton), był dwukrotnie droższy (5,60 zł/kg; płaca początkującego nauczyciela wynosiła wówczas ok. 80 zł/m-c) od kauczuku naturalnego, importowanego do Polski w 1938 r. w ilości ok. 8000 t.

Do 1939 r. dr S. Kiełbasiński współpracował z Przemysłowo-Handlowymi Zakładami Chemicznymi „Ludwik Spiess i Syn SA”, jako kierownik naukowy i doradca, a następnie, aż do wybuchu Powstania Warszawskiego, w firmie „A. Kowalski”, zlokalizowanej w Warszawie na terenie getta. Zamknięto w nim wielu naukowców, znajomych i przyjaciół Rodziny Kiełbasińskich, która udzielała im wsparcia finansowego, dostarczała żywność oraz pomagała wydostać się z getta. Dr Stanisław Kiełbasiński zorganizował ucieczkę z getta wybitnego immunologa i bakteriologa Ludwika Hirszfelda, jego żony i córki, wybitnego chirurga łódzkiego Juliana Ajznera z żoną, a także przechowywał w swoim mieszkaniu na Saskiej Kępie Irenę Weinkranz z matką. Instytut Yad Washem, na wniosek Ireny Weinkranz, odznaczył pośmiertnie prof. S. Kiełbasińskiego Medalem „SPRAWIEDLIWY WŚRÓD NARODÓW ŚWIATA”, wręczonym 25 maja 2001 r. w Łodzi Jego synom Witoldowi i Andrzejowi.

W listopadzie 1939 r. dr S. Kielbasiński został aresztowany przez okupanta jako zakładnik, a następnie zwolniony po kilku tygodniach. Ponownie aresztowany wiosną 1940 r., osadzony w obozie przejściowym w Działdowie, a następnie zesłany do obozu w Dachau. Zwolniono Go po kilku miesiącach, a to z powodu Jego członkostwa w Niemieckim Towarzystwie Chemicznym.

Po zakończeniu wojny dr S. Kielbasiński otrzymał propozycję pracy w powstającej Politechnice Łódzkiej, z zadaniem zorganizowania w niej Katedry Technologii Kauczuku i Mas Plastycznych. Jednocześnie został powołany przez Senat tej Uczelni na stanowisko profesora nadzwyczajnego i kierownika tej Katedry. Skład I. Senatu Politechniki Łódzkiej: prof. Bohdan Stefanowski – rektor, prof. Osman Achmatowicz – prorektor, prof. Bolesław Tołłoczko, prof. Janusz Groszkowski i prof. Alicja Dorabalska – dziekani odpowiednio Wydz. Mechanicznego, Elektrycznego i Chemicznego oraz profesorowie Waclaw Moszyński, Witold Iwaszkiewicz i Edmund Trepka jako przedstawiciele tych Wydziałów. Zgodnie z programem studiów w roku akademickim 1945/46 prof. S. Kielbasińskiemu polecono prowadzenie 3 godz. tygodniowo wykładu „Technologia kauczuku i mas plastycznych”, 10 godz. tygodniowo „Pracowni specjalnej technologicznej” na III i IV roku studiów oraz prac dyplomowych na IV roku studiów. Niezależnie od tego prof. S. Kielbasiński został powołany na stanowisko profesora kontraktowego i kierownika Katedry Technologii Chemicznej Środków Leczniczych Wydziału Farmaceutycznego powstającego Uniwersytetu Łódzkiego. Lata 1945 – 1955 to okres wyjątkowej aktywności Profesora, poświęconej pracom organizacyjnym i naukowym, zajęciom dydaktycznym oraz działalności w Towarzystwach Naukowych. Cechą charakterystyczną działalności naukowej Profesora była ścisła współpraca z zakładami przemysłowymi i instytucjami państwowymi, konieczna do skompletowania wyposażenia obu Katedr i ich laboratoriów. Ścisła współpraca z przemysłem gumowym doprowadziła do opracowania 20 oryginalnych prac technologicznych oraz blisko 40 opracowań technicznych jako podstawy do wprowadzenia wytwarzania nowych wyrobów gumowych lub usprawnienia stosowanych już metod. Najważniejsze z nich to:

- synteza i polimeryzacja metakrylanu metylu (wytwarzanie „szkła organicznego”), wdrożona w Zakładach Chemicznych „Oświęcim”;
- technologia wytwarzania tkanin podgumowanych, odpornych na działanie czynników chemicznych;
- wytwarzanie namiastek skóry wierzchniej;
- wytwarzanie gumy mikroporowatej i wprowadzenie jej do produkcji w zakładach przemysłu obuwniczego, praca wyróżniona zespołową nagrodą Państwową III stopnia w 1953 r., a Profesor także Złotym Krzyżem Zasługi w 1954 r.;
- technologia wytwarzania uszczelek gumowych do rurociągu Łódź-Pilica, z gwarancją trwałości na 50 lat.

Wyniki tych badań, ze względu na aplikacyjny charakter, nie mogły być publikowane.

Prof. S. Kielbasiński wiele uwagi poświęcał sprawom dydaktycznym, w tym opracowaniu ram nowych i nieznanych w Polsce specjalności, pełnieniu funkcji przewodniczącego Komisji praktyk studenckich, a także działalności w Towarzystwach Naukowych, jako przewodniczący Rady Naukowej Instytutu Tworzyw Sztucznych i członek Rady Naukowej Instytutu Przemysłu Gumowego oraz współorganizator konferencji naukowych w dziedzinie polimerów w latach 1953/54 i 1955.

Prof. S. Kielbasiński jest autorem skryptu „Kauczuki i tworzywa sztuczne”, PWN, Łódź 1954 (364 str.), który przez wiele lat, obok wydanego w 1944 r. (TAK!), przez Politechnikę Warszawską streszczenia wykładów inż. Stanisława Porejki: „Chemia i technologia sztucznych tworzyw” (część I, 106 str.; obie pozycje w posiadaniu autora niniejszego opracowania), były jedynymi, dostępnymi w języku polskim, tak obszernymi i na wysokim poziomie podręcznikami oraz pomocami dydaktycznymi i naukowymi w tej dziedzinie wiedzy.

Efektom działalności dydaktycznej Profesora jest także okazała liczba 70 prac dyplomowych wykonanych pod Jego kierownictwem na Politechnice Łódzkiej oraz 20 prac wykonanych w kierowanej przez Niego Katedrze Uniwersytetu Łódzkiego. W 1955 r. Stanisław Kielbasiński otrzymał tytuł naukowy profesora zwyczajnego. Zmarł 19 maja 1955 r. po ciężkiej chorobie i został pochowany na cmentarzu parafialnym w rodzinnym Tuszynie.

Politechnika Łódzka i jej Wydział Chemiczny w szczególności sposób uhonorowała Jego zasługi i Osobę, umieszczając na II piętrze gmachu tablicę poświęconą Profesorowi, odsłoniętą podczas obchodów 70-lecia powstania Uczelni (fot. 1).

Literatura

- [1] Ruciński J., 1956, Życie i działalność Stanisława Kielbasińskiego, Wiadomości Chemiczne, vol. X, 8/111, 383-389.
- [2] Szymanek-Szeffińska E.M., O rodzinie, życiu i działalności Stanisława Kielbasińskiego, [w:] Archiwum Wolbórki, seria II, 1(9), Stowarzyszenie Regionalne Wolbórka, Tuszyń 2002.
- [3] Ślusarski L., Profesor Stanisław Kielbasiński (1882-1955), Zeszyty Historyczne Politechniki Łódzkiej, 5, 13-17, Politechnika Łódzka, Łódź 2002.
- [4] Program studiów na rok akademicki 1945/46, Łódź 1945, Politechnika Łódzka, Łódź 1970 (reprint).
- [5] Ciechanowicz L., 1999, Od erytrenu do Keru. Karta historii polskiego kauczuku syntetycznego, Elastomery, 3(4/17), 3–12.
- [6] Ciechanowicz L., 2002, Sprawiedliwy wśród narodów świata. Nieznana karta w życiorysie prof. dr. Stanisława Kielbasińskiego, Elastomery, 6(1/32), 35.
- [7] źródła internetowe.

prof. dr hab. inż. Władysław M. Rzymiski

